

A globalizmus menedzsment – filozófiája

Botos Katalin

A globalizmus filozófiája, a neoliberalizmus mind a mikro-, mind a makroszintű menedzsmentben változásokat hozott. A hatékonyság öncéllá vált. A versenyző ember a cégen belül alkalmas a kiszervezésre, önmagát ellenőrzi. A kiszervezés a hierarchikus kapcsolatokat oldalirányúvá változtatja. Ezzel azonban növeli a munkavállaló kiszolgáltatottságát, lazítja a szolidaritást a munkavállalók között. A makro-menedzsmentben a kormányzás alapelvevé a good governance vált. Ennek lényege, hogy az állam is egy a piaci szereplők közül, s maximális hatékonyságra törekszik. A neoliberalizmusban nem háttérbe szorítása vagy csökkentése a cél, hanem szerepének átalakítása. Ez az átalakuló szerep az alapvetően kiadás-csökkentést eredményező reformokat jelenti, amelyek során az állam szabályozó szerepvállalása erősödik. Legfőbb rendeltetése, hogy a finanszírozott gazdaságban a pénzügyi szektor járadéka (adósságszolgálat) biztosítható legyen.

Kulcsszavak: vállalkozó ember, humántőke, mikro- és makromenedzsment, állami szerepvállalás

1. Le a jóléti állammal?

A „fordizmus kora” a keynesiánus állam-felfogással párhuzamosan, a magánszférában és a közszférában egyaránt érvényesülő gazdaságfilozófia alapján állt. Az egyes társadalmi csoportoknak, mindenekelőtt a munkavállalóknak, jövedelme kell, hogy legyen, hogy keresletet teremtve, a realizálás feltételeit biztosítsák. Ezzel természetesen a profit képződést is lehetővé teszik. Egyes felvilágosult vállalkozók, így Ford maga, meg is fogalmazták: a tőkés érdeke az ésszerű béremelés. „Azért emelem munkásaim bérét, hogy megvegye az autót, amit gyárt...”. Természetesen, nem az egyes tőkések felismerése a döntő. Makroszinten az adórendszeren keresztül valósult meg a keynesi jövedelem-átcsoportosítás, míg a magánszférában a törvényi keretek között folyó bérharc biztosította a munka és a tőke közötti jövedelem olyan osztozkodását, amelyből mindkét tényező bizonyos arányban részesült. Mindez jó negyed századra a nagyjából kiegyensúlyozott gazdaságfejlődés alapja lett.

A folyamat megtörik, amikor a Római Klub közzé teszi a Növekedés határai-című jelentését, és az arab országok radikálisan megemelik az olajárakat.

Fogalmazhatunk úgy is, hogy a munka – tőke – föld/természet/ termelési tényező hármásából a természet is belépett a maga nagyobb jövedelem-részét követelők sorába. Míg korábban a szakszervezeti bérharcok, a különböző munkavállalói-munkáltatói érdekegyeztetések – olykor állami közvetítéssel – gondoskodtak a termelt új érték elosztásáról, most kiderült, hogy *új szereplő is van* az osztozkodásban! Ez a régi-új szereplő a természet, a korlátos erőforrások. „Ágensei” az olajállamok lettek. A felszínen, mint a nemzetközi kereskedelem ár-problémái jelennek meg ezek a kérdések. A cserearány-alakulás egyes országokat nyertessé, másokat vesztesé tett ebben az osztozkodási folyamatban (Botos 1982). Kialakul a nemzetközi eladósodás, az adósság-válság korszaka, amelyet mi, magyarok sajnos, nagyon is közelről ismerünk (Botos 1987).

Mivel a nemzetközi adósságokat nemzetközi valutával lehet csak kiegyenlíteni, kétségbeesett verseny folyik az export-piacokért. Minden ország a globális piacon való részesedésének növeléséért küzd. Míg a fordii növekedés a belső piacra alapozott, ezt követően teret nyer a külső piacra irányuló, és külső forrásokra támaszkodó növekedési modell. A finanszírozási forrásokért is folyik a verseny, s ez a tőkevonzó-képesség versenyképességi követelményét állítja a gazdaságok elé. A kapitalizmusok különböző típusainak a versengése folyik: vajon melyik modell, melyik ország képes kisebb állami teherrel működni?

Véget ért az arany ötvenes évek és az ezüst hatvanas évek korszaka. Általános ideológiai támadás kezdődött a jóléti állam ellen, azzal a felkiáltással, hogy ez a gazdaságirányítási modell a hatékonyság ellensége. Elkényelmesít, a vállalkozások iránti törekvést visszafogja, holott a vállalkozások jelentik a jövő „nagyobb tortáját”, amin osztozkodni lehet. Konzervatív kormányzati programok jelentek meg, Thatcher és Reagan, mint fő zászlóvivők képviselésével.

2. Mikro-szintű menedzsment

Változások következnek be a mikro-szinten, a vállalatvezetési filozófiákban is. J. K. Galbraith az Új ipari állam c. művében (Galbraith 1970) rámutatott, hogy egy új osztály alakult ki, a menedzsereké, akik olykor a tőketulajdonosokétól eltérő érdekeket képviselnek. Nem pusztán közvetítők a munkavállaló és a tőkésosztály között, hanem bizonyos értelemben mindkettőt a hatalmukban tartják. Ez azonban a globalizmus erősödésével lassan, de biztosan változni látszik. A tőketulajdonos réteg új vállalatvezetési elvek elterjesztésével maga mögé sorolja a menedzsereket. A menedzserek érdekeltségi rendszerét a vállalati tőkeérték növekedéséhez kötik.

A neoliberalizmus az egyre erősödő globalizmussal karöltve mind a közszférában, mind a vállalati szférában *új menedzsment – filozófiát* alkot meg (Dardot–Laval 2013).

2.1. A közös alap: a vállalkozó ember

Míg a korábbi vállalatvezetési gyakorlatban a kitűzött célokat a maximális ésszerűséggel kellett elérni, az új filozófia már magát a célkitűzést is egy általános elvnek rendeli alá. Nem arról van szó, hogyan lehet 1000000 pár cipőt hatékonyan előállítani, s ebben a folyamatban az ember csak beszélő szerszám. Az a kérdés, *mit* lehet hatékonyan előállítani? A hatékonyság maga lesz a cél. E folyamatban az ember maga is folyamatosan *öntökéletesedő vállalkozó*, aki bizonyítja, hogy a vállalati hatékonyság növeléséhez a saját hatékonysága növelésével hozzájárul. A nemzetközi versenypiacon – s ez a globalizmus eredményeként valóban világméretűvé tágul – csak a hatékony egységek maradnak talpon. Mind kisebb szerephez jut az, hogy *mit csináljanak*, mit termeljenek. Egyre fontosabbá válik, hogy azt *hatékonyan tegyék*. A Siemens bevételében hagyományos üzletágainak haszna már évtizedekkel ezelőtt kisebb volt, mint a pénzügyi műveletekből eredő profitja.

Az eladósodás következtében egyre nagyobb lesz a pénzügyi piacok befolyása a vállalati gazdálkodásra, egyre nagyobb lesz a pénzügyi motiváció, a pénzügyi piacok és pénzügyi intézmények szerepe a hazai és a nemzetközi gazdasági életben. Ezt nevezi a korszerű szakirodalom „financialization”-nak (Orhangazi 2008).

A befektetőt nem igazán érdekli a szolgáltatás *tartalma*, csak az eredményessége.

A menedzser-réteget, mint láttuk, a vállalati tőkeérték növekedéséhez kapcsolt honorálási rendszer állítja világosan és egyértelműen a tőketulajdonosok mellé, helyesebben, rendeli alá, közös nevezőre hozva az érdekeiket, ugyanakkor, a tőzsdeindex növekedéséhez kötött ellenőrzés csökkenti a menedzserek önállóságát. A stock-options vezetői javadalmazási rendszer összhangot teremt a pénzügyi tőke hatalma és a vállalatvezetés között (Dardot–Laval 2013). Sőt! Valójában – mint ezt a 2008-as pénzügyi válság megmutatta –, még akkor se tud „kiszállni” a menedzser a végzetes profit-hajszából, nem tudja a vállalatot más módon vezetni, ha látja ennek tragikus következményeit (Rajan 2010). Szélsőséges esetben olyan pénzügyi trükkök bevezetéséhez is elvezet az adott érdekeltségi rendszer, mint az ENRON kreatív könyvelési és egyéb manipulatív technikákat alkalmazó tevékenységének botránya volt a 2000-es évek elején (Stiglitz 2003).

Am messze nem csupán a menedzseri érdekeltség rendszeréről van szó. A teljes vállalat-szervezési, vezetési módszertan megváltozott (Kocsis–Szabó 2000). Kialakult a vállalaton belüli vállalkozások, s a tevékenységek vállalaton kívülre való

kiszervezésének gyakorlata. A jól ismert hierarchikus, utasítás-alapú vállalatban belüli kapcsolatokat a szerződéses kapcsolatok váltják fel. Kétségtelen tény, hogy ez a vezetés számára is jelent bizonyos kockázatokat, hiszen csak jogi úton tudja érvényesíteni szerződéses igényét, de egyben nagyobb rugalmasságot is biztosít számára a hálózatosodás, a vállalkozási alapon történő vállalatszervezés.

Maga a vállalatban belüli vállalkozás erősen megbontja a korábbi munkavállalói szolidaritást, gyakorlatilag a munkavállalókat egymás versenytársaivá teszi. Nem lehet itt nem visszagondolni a szocializmus vállalati gazdasági munkaközösségeire, amelyek ennek a filozófiának egy korcs változatát jelentették. Miért? Mert a 8 órás munkaidő után tették lehetővé az ilyen „vállalkozásokat”. Ezzel a munkások agyon-hajszoltságát érték el, akik az akkori szerény jövedelem-többletért most fizetnek megromlott egészségükkel...

Kapitalista gazdasági rendszerben is nehezedik a munkavállalók helyzete a neoliberális korban. A szakszervezeti védelemből kilépő, a magánjogi szerződések talaján tevékenykedő munkavállaló éles versenyben találja magát.

Megint ide kell kapcsolnunk egy hazai anomáliát: Mivel a szerződéses forma nem esik TB járulékos kötelezettség alá, nem tartalmaz személyi jövedelem-adót, csak ÁFÁ-t, az adó-optimalizálás eszköze lett mindkét félnél, munkáltatónál és munkavállalónál egyaránt. Igaz, ennek árát majd a távoli jövőben fizeti meg a munkavállaló a feltehetően alacsony nyugdíjával, de egyelőre mindkét érdekelt fél ezt választja, ha teheti... Pontosabban fogalmazva, rövidtávon mindkét fél, munkáltató és munkavállaló érdekelt abban, hogy ezt válasszák. És nincs senki, aki a hosszú távú érdekek képviselője lenne a gazdaságban...

A globalizmus munkavállalóját hatalmas nyomás alatt tartja a feltörekvő ázsiai országokból a világméretű munkaerő-piacra belépett alacsony bérű munkástömegek léte. A globalizmus tőkése, élve azzal a fenyegetéssel, hogy termelését kihelyezi a fejlődő világba, sikerrel alacsonyan tartja a béreket, illetve leszorítja a béremelési törekvéseket. Ismét a hazai statisztikai adatokra kell gondolnunk. Béreink a szocializmus örökségeként negyede, ötöde nagyságot érnek el a nyugati bérekhez képest, még azonos minőségű és technológiájú termelés esetén is. Nem a humántőke minősége különbözik tehát! Mégse lehet emelni, hiszen a külföldi tőke éppen ezért jön ide, mert extraprofitot remél. A sokkal alacsonyabb termelékenységű, magyar tőketulajdonú vállalkozások meg éppen a jelentősebb élők munkai-gény miatt képtelenek elviselni magasabb béreket,- nagy az importverseny... Sőt, az elmúlt két évtizedben a (nettó) munkabér aránya az új értéken belül még csökkent is a GDP-n belül! Nemzetközi elemzések meg kimutatják, hogy bár a világpiacon az országok közötti egy főre jutó GDP különbsége csökkent, az országokon belüli jövedelem -differenciák növekedtek (Rajan 2010).

A neoliberalizmus munkavállalója folyamatosan igazolni akarja saját versenyképességét. A munkavállalók külső kontrollján alapuló ellenőrzést a sajátos *önkontrollra* építő vezetés váltja fel. A termelés szerkezete jelentősen átalakult, a mechanikus munkát végző kézgallérosokról a magasabban kvalifikált fehérgallérosokra épít az ipar utáni társadalom gazdasága. Itt *a munkavállaló maga egy kis profit-centrum*, személyre szabott feladatokkal és javadalmazással. A folyamatos összehasonlítás a benchmarkkal biztosítja a követendő mintához való folyamatos alkalmazkodást. Ezzel kiiktathatóvá tesz egy középvezetői réteget. Valójában a Bentham-i elvek válnak valóra: a munkavállaló úgy végzi kötelességét, mintha érdeke volna (Peter Druckner idézi. Dardot–Laval 2013, 310. o.).

A neoliberalizmus filozófiája behatol az élet minden területére. Nemcsak a munkahelyen érvényesül. Szinte mindig, mindenben mérünk, számolgatunk, hol, mit nyerhetünk. „...elképzелhetetlen immár az olyan ember, aki ne kalkulálna, ne lesné a kínálkozó lehetőségeket” (Dardot–Laval 2013, 304.o.). A polgár magatartását a szabadság hamis illúziója vezérli. Azt hiszi, hogy szabadságának kiteljesedése, hogy választhat két mosópor, két fapados repülőjárat, vagy két mobiltelefon között. Látni kell, hogy „a szabad választás ethosza mennyire rányomja a bélyegét a reklámokra és a marketing-csatornákra” (Dardot–Laval 2013, 304. o.). Tele vannak az óriásplakátok eszelősen örvendező figurákkal, akik mind a „jó vásárnak” örülnek, amit okos döntésük következményeként megszereztek... Emlékezzünk csak az egyik szupershop hazai reklámjára: „Mert hülye azért nem vagyok!”... Vagyis, aki nem követi ezt a jó ár- vadászatot, az hülye.

Ez a kalkuláló ember –feltételezés alapvetően megváltoztatja az állam menedzselési feladatait is.

2.2. *Közösségi menedzsment: „good governance”*

A neoliberalizmus „globálrezonja” abból indul ki, hogy az ember önálló ítélet alkotásra kész és képes személy, akinek mindennél fontosabb a szabadsága. Szabadon dönt – legalább is úgy gondolja – élete minden vonatkozásában. *Ezért a kormányzat legfőbb feladata, hogy ezt minden módon elősegítse.* Az embernek magának kell gondoskodnia az élet minden területén a szükségleteiről. Az élet egy *vállalkozás*, a polgár mindig, mindenben *vállalkozó*. Ha nincs munkája, igyekezzék alkalmassá válni a munkavállalásra. Ne a paternalista államtól várja, hogy gondolkodjék helyette. Ne a nemzeti szolidaritásra alapozzon, amelyet bürokrata intézmények szabályoznak, hanem a családi, helyi közösségi szolidaritásra, ahol az emberek ismerik egymást, s kiszűrik a csalókat, lustákat. Éppen ezt a kisközösségi együttműködést teszi tönkre a személytelen állami nagy rendszerekre való támaszkodás, fejt ki az új ideológia. Az állami szintű szolidaritás leépítése éppen

hogy a nagyobb szolidaritást eredményezi szűkebb körben -így fogalmazza meg paradoxonát az új elmélet.

Nem állíthatjuk, hogy mindezen nézeteknek nincs igazságtartalma. A társadalombiztosítás tapasztalatait elemezve a szerző és dr. Botos József, a TB volt főigazgatója, hasonló következtetésekre jutott. Az állami szolidaritásra való támaszkodás arra a téves következtetésre vezetett egyeseket – túl sokakat –, hogy felesleges áldozat a gyerekvállalással küszködni.

A nyugdíjrendszer így is biztosítja öreg korunkat, hiszen a pénzünkért majd akkor megvásároljuk a legjobb szolgáltatásokat. (Mert hülye azért nem vagyok). Még hálásnak se kell lennünk senkinek. Az eladó üzletet köt, nem szívességet tesz nekünk.

Azzal nem számol ez az okoskodás, hogy a nyugdíj-célú megtakarítások mellé mindenképpen kell humán erőforrás is, s azt valakinek mégis csak biztosítani kell. Nem lenne semmiképpen igazságos, ha erre való tekintet nélkül, pusztán a befizetett járulékok határoznák meg valakinek a nyugdíját, mint az jelenleg is fennáll. A gyermek nem pusztán magánügy- pedig a neoliberalizmus ide sorolja-, hanem közjóság. A teljes közösségnek szüksége van az egyén által vállalt gyermekekre. A magánügy csak annyi, hogy mekkora örömet talál bennük, meghozott személyes áldozatai fejében. Szerencsés esetben amennyit aggódik értük, annyi pozitív élményt is jelentenek számára a gyerekek. De felnevelésük *közérdek*. Taníttatásuk is. Ezért *nem helytelen* Garry Becker felfogása arról, hogy *a család a humántőke újratermelésének* alapsejtje (Becker 1993). Még azt sem lehet kifogásolni, hogy bizonyos értelemben az állam is, mint *befektető* viszonyul a családokhoz. A mindenkori hatalom érdeke, hogy a népesség fogyását megakadályozandó, a kívánt gyermekek a kellő számban megszülessenek, és megfelelő képzést kapva, a munkaerőpiac részévé váljanak. Így lesz belőlük járulékos és adófizető állampolgár, akinek befizetéseire, a nagy rendszerek működtetéséhez az államnak nagy szüksége lesz majd. Az emberi élet egyre hosszabb lesz. A társadalom elöregszik. Ha nem születik kellő mennyiségű utód, a nagy rendszerek finanszírozhatatlanná válnak. S akkor is, ha ezek az utódok nem a modern kor igényeinek megfelelő képzésben részesülnek, mert akkor nem tudnak elhelyezkedni, s jövedelem híján járulékos, adót se fizetnek.

Az már más kérdés, hogy vajon ez a felfogás szükségtelessé teszi-e az állam szerepvállalását az idézett nagy rendszerek működtetésében (nyugdíj, egészségügy, oktatás). A neoliberalizmus a Washingtoni Konszenzus értelmében minden téren szorgalmazza a privatizációt. Ott is vannak, ahol egyébként is privát alapon folyik az oktatás, mint az Egyesült Államokban, akik az állam fokozottabb szerepvállalását sürgetik. Nem az iskolák államosítását, hanem a szegény sorsú tanulók felzárkóztatásának lehetővé tételét. Figyelemre méltó, hogy ezt nem más, mint az

IMF egykori vezető közgazdásza, R. Rajan képviseli, aki szerint óriási nemzeti mértékű pazarlás, ha csak azok tudnak magasabb oktatási szintre eljutni, akinek a szülei módos emberek. Ez, mint mondja, újratermeli az eliteket. A magas tandíjakat nem bírják, dolgoznak mellette – s akkor nyilván sokkal kevesebbet tudnak tanulni -, vagy idejekorán kiszállnak a képzési rendszerből, s oda gyakorlatilag soha többé nem képesek visszakapaszkodni.

Ráadásul így – bármily furcsának tűnik az állítás –, az USA-ban hiány keletkezett magasan kvalifikált munkavállalókban, s így a jelenleg alkalmazásban lévők irreálisan magas béreket kaphatnak. Ezt leszorítaná, ha nagyobb lenne a verseny, a szakember – kínálat. Rajan azt javasolja, hogy az állam oktatási vouchereket biztosítson, amit e rétegek abban a tanintézetben használnának fel, amelyiknek az oktatását a legjobbnak tartják. Ezt a francia Dardo–Laval szerzőpáros korábban már idézett munkájában elítélő felhanggal idézi, mint pótcselekvést, az állam ennél sokkal direkter szerepvállalásával szemben. (Ismerve a francia intézményrendszert, ez többé-kevésbé érthető is). Hasonlóan eltérő vélemények vannak az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférésről is. A neoliberalizmus ideológiája a potyautasok „eltartásának” költségeire hivatkozik, amikor elutasítja az egészségbiztosítás kiterjesztését. Még Rajan is úgy fogalmaz, szégyen, hogy a világ legfejlettebb országában emberek tízmilliói ki vannak zárva az elemi egészségügyi szolgáltatásokból. A humántőke pazarlását jelenti ez is, hiszen az egészség az alapja annak is, hogy az ember munkavállalóként magasan kvalifikált tevékenységre képes legyen.

A neoliberalizmus kormányzási gyakorlatára a szolidaritási elv maximális háttérbe szorítása a jellemző. Nem az egyetemes emberi jogokra alapoz, melyek értelmében a javak bizonyos újraelosztására kell építeni, mint a jóléti társadalomban, hanem az emberek felelősségére apellál: ériék el egyéni „vállalkozásukkal” azt az eredményt, amelynek alapján igényt tarthatnak bizonyos jólétre. A tanuló felelős, hogy mit választ, a beteg, hogy mennyiben járult maga hozzá a betegségéhez: a dohányos, vagy kövér ember például maga is oka a bajának. Egyre nagyobb arányban tartja kívánatosnak az önfinszírozási rész emelését, egyre nagyobb arányát az oktatási, egészségügyi költségeknek a személlyel, magával fizeteti meg. Filozófiáját áthatja a közgazdasági gondolkodás: az ember maga egy kis vagyon, *az élet vagyon-kezelés*. A kudarcok, a balszerencse, boldogtalanság ennek a vagyonkezelésnek a sikertelenségét, kudarcát jelzi. Az állam feladata, hogy polgárait „nevelje”, rászoktassa a felelős magatartásra, az okos „vagyonkezelésre”. Végző soron ez a felelősségteljes magatartás kívánatos dolog. Más kérdés, hogy mennyire abszolutizáljuk. Aligha kétséges például, hogy az ember boldogulásának rajta kívül álló okai is vannak, nem lehet teljes egészében a személyt hibáztatni a siker hiánya esetén.

Ami különösen figyelemre méltó, az a kormányzatok politikai meghatározottságának elmosódása. Nyugat-Európa gyakorlatában akár Sárkőzyre, akár Tony Blairre gondolunk, mindenütt ugyanazt az ideológia-mentesnek mondott „szakszerűségi” elvet találjuk, ami nagy mértékben a fentiekben alapul. Nemcsak a jobboldal követi a fenti elveket, de az új baloldal is felhagyott az alanyi jogok emlegetésével.

A szolidaritást – Anthony Giddens elvei szerint – csupán a szegénységi gócpontokra koncentrálódó támogatásként értelmezi. A többi társadalmi réteg keresse aktívan saját boldogulását, ne az államtól várja a problémák megoldását. Azt is helyesnek tartja, hogy a „speciális helyzetű lakosok” (idősek, kisnyugdíjasok, gyermeküket egyedül nevelő anyák) segélyezését is valamelyes munkához kössük, hogy ez ne okozzon „segélyfüggőséget”.

De nemcsak az öreg kontinensen, hanem az USA-ban is összerosódnak a politikai határvonalak. Ott is nagyon hasonlónak vált a liberálisok és konzervatívok szóhasználata. A teljes politikai és közgazdasági elit az új eszmék hívévé szegődött, hangsúlyozza Dardot–Laval (2013, 312. o.). A közbeszéd politikai nyelvezetét uralja *realitás, a modernizáció, a költségvetési szigor és a reformok kifejezés* sűrű használata. Szinte mindegy, mondja Dardot–Laval, hogy bal- vagy jobboldali színezetű kormányzással van-e dolgunk (Dardot–Laval 2013, 313. o.). Példaként hozza fel – ha nem tenné, mi tennénk –, a volt kelet-európai országok gyakorlatát, ahol a korábbi szocialista elit lett a leghangosabb szószólója a „modernizációnak”, a privatizációnak, a ppp-nek, azaz a public-privat partnerségnek. A kormányzatok közreműködnek a munkaerőpiac rugalmasabbá tételében. Ennek ideológiája az, hogy a modern tudásalapú gazdaságban fontosabb, mint korábban, a rugalmasság. Természetesen, mindehhez párosul a *life long learning*, az élethosszig tartó tanulás elve, hiszen az egyén élet-vállalkozása csak így képes igazodni a folyton változó kihívásokhoz. Az új, modernebbnek tekintett kormányzási minta szerint az államnak nem *tekernie* kell a kormányt, hanem *jól kézben kell azt tartania*. A kihívás az, hogy megtalálják az ellenőrzéshez még éppen szükséges állami részvétel mértékét. A szociáldemokrata ideológusok mindezt így fogalmazták meg: „A szociáldemokraták kötelessége, hogy megváltoztassák a kockázat és a biztonság viszonyát a jóléti államban, olyan társadalmat alakítsanak ki, amelyben a kormány, az üzleti élet és a munkaerő piacok területein „felelős kockázatvállalók” tevékenykednek” (Giddens 1999, 78. o.).

A neoliberais elvek politikai oldalaktól független elfogadása abban gyökerezik, hogy terjesztői ideológiamentesnek mutatják be a javasolt reformokat.

A „jó kormányzás” szóhasználata az angol *good governance* megfelelője. Ugyanakkor, látni kell, hogy a *governance* szó a történelem során kettős értelmet kapott: a szuverenitás és a kormányzás értelemben is használták, végig, a

nemzetállamok kialakulása idején. A XX. században a vállalatvezetés és a részvényesek közötti kapcsolat jelölésére szolgált, majd politikai felhangot kap. A fogalom vállalati szinten, ország-szinten, majd nemzetközi szinten is összemosódik.

(Nemzetközi governance-ról beszélnek, de érdekes módon nemzetek feletti állam léte nélkül) (Dardot–Laval 2013, 353. o.). Korunkra a globalizációs kényszernek engedelmessé országok teljesítményét jelölik vele.

Dardot–Laval könyve, amely a „globálrezont” átfogóan elemzi, határozott ellenérzést tükröz a személytelen nemzetközi pénzpiac irányító szerepével szemben. Igen világosan elemzi a 2008-as válság okait, bemutatva azon a pénzvilág válságát és egyben erejét is, ami megnyilvánult a kormányzatok olyan befolyásolásában, amely az alapvető tőkeérdekek előtérben tartásával hátrította el az 1929-33-as válság veszélyét. Érzékeltette a magán-szervezetek, bankok, jegybankok!/ minősítő cégek államok feletti hatalmas befolyását, de egyben azt is, hogy éppen ezeknek az intézményeknek nem gyenge, hanem erős államra van szükségük. Egyes elemzők, – így J. Galbraith (jr) – azt is kimutatják, hogy igen veszélyes az állam és a magánszervezetek összefonódása, a személyes „átjárás” az állami és magáncégek között (Galbraith 2008). Erre Raghuram Rajan is rámutat a válságot elemző sikerkönyvében (Rajan 2010). Ugyancsak utal rá Posner a kapitalizmus válságát elemző munkájában (Posner 2009.).

A közcélú menedzsmentet a filozófia oldaláról közelítő szerzők – így Dardot-Laval –, háttérben hagyják a kérdést, hogy miképp jutott ilyen diktáló pozícióba, ennyire vezető helyzetbe a nemzetközi pénzvilág? Hogyan lehet, hogy a „good governance” fogalma a pénztőke érdekeit szolgáló kormányzati magatartást kell, hogy jelentse a globalizmusban?

Márpedig ebben az értelemben használják a fogalmat a nemzetközi szervezetek és a vélemény-formáló elit képviselői. Jó kormányzás állapítható meg egy-egy gazdaságban, ha megnyitja piacait, és végrehajtja a kívánt strukturális kiigazításokat. Hogy ki által kívánt intézkedésekről van szó? Hát a nemzetközi hitelezők és tőkepiacok igényeiről, hiszen ez a feltétele a nemzetközi gazdaságba való hatékony beintegrálódásnak. Ezzel lassan a „jó kormányzás” fogalma a szuverenitás fogalmának a helyébe lép (Dardot–Laval 2013). Másként fogalmazva, a szuverenitás fogalma bizonyos értelemben értelmét veszti. De miért lehetséges ez?

Mintegy negyed százada jelent meg Világméretű pénzügyi egyensúlyhiány c. könyv 1987-ben. A munka rámutat, hogy minden ország, a fejlettek, a felzárkózók és a z alacsony fejlettségűek, a kapitalista gazdálkodást folytatók és a szocialista tervgazdaságok egyaránt költségvetési hiánnyal küzdenek. Ezt számos országban, elsősorban a fejlődő és szocialista országokban a belső megtakarítás szűkössége

miatt csak külföldi forrásokból lehet finanszírozni. (Ezt hívja Eichengreen az eredeti bűnnek...) (Eichengreen–Hausmann 2005).

A nemzetközi eladósodás, amit végső soron a kormányok általános túlköltekezése okozott, az irányító pálcát a finanszírozók kezébe adta. Miért következett be ez a folyamat? Mert a kormányzatok- éppen ott, ahol a demokratikus vélemény-nyilvánítás a hatalmon lévők hazalomban maradásának kulcs-tényezője, a kormányzatokat a pillanatnyi érdekek követésére ösztönzik. A szavazat-vásárló akciók a jövő számlájára idéznek elő kedvező helyzetet a választások idején. A kormányok nem képesek elfogadtatni a lakossággal a változó körülményekből eredő negatív hatásokkal is járó kihívásokat, s az örökös növekedés illúzióját hirdetik. Egyik ilyen óriási kihívás volt az energia-árrobbanás, ami nagyban hozzájárult a nemzetközi eladósodáshoz.

Amikor a kormányzatoknak hatalmas *negatív vagyonokat* kell kezelni, adósságokat refinanszíroztatni, és még ehhez hozzá is tesznek évről évre a deficitekkel új adósságokat, mit lehet csodálkozni a nemzetközi pénztőke növekvő befolyásán?

Erre reakció az a filozófiai váltás, hogy az államot is a vállalkozások elvei szerint kell vezetni, hogy „likviditását” mindenkor megőrizze...

A kormányzás piaci elvek alapján, vállalkozásként való megvalósítására tett kísérlettel hazai terepen is találkozunk. Lehet emlékezni az egyik szociál-liberális miniszterünk mondására, aki szerint úgy kell irányítani a gazdaságot, mint egy részvénytársaságot, *Magyarország Rt-t*.

A vázolt reformok megvalósítására Magyarországon is kísérletek történtek. Az eltelt időszakban azonban ezek a lépések nem bizonyultak egyértelműen hatékonyak. Legfőképp azért, mert az ország mégsem azonos egy részvénytársasággal. Akkor sem, ha a közgyűlés (a parlament) megválasztja az „igazgatótanácsot” (kormányt), s azt le is cserélheti (egy más összetételű „közgyűlés”, azaz parlament). Sajnálatosan erős érdek-összhang áll fenn ugyanis a választópolgárok és a kormányzatok között, amennyiben az utóbbiak hatalomban maradásuk érdekében nem szívesen vállalnak fel kedvezőtlen intézkedéseket a hosszú távú érdekek kedvéért. Márpedig egy vállalat, vállalkozás megszűnhet, az egyes ember meghalhat, de a társadalom- mondjuk most azt, az ország- örök. (Természetesen nem a konkrét formára gondolok). A társadalom fennmaradása érdekében hosszútávban gondolkodó államférfiak döntéseire van szükség, amelyek semmiképp nem hozhatók meg a *puszta piaci logika* alapján.

Túl rövid időhorizontú ugyanis a piaci mechanizmus ahhoz, hogy ezt kolosszális veszteségek nélkül megvalósítsa. Éppen ezért van szükség egy, a vállalkozási logikától, annak kizárólagosságától eltérő, közcélú menedzsment elvi kidolgozására. Ennek alapja nem lehet a pusztán vállalkozóvá degradált ember. Ha

és amennyiben helyes is az a szemlélet, hogy úgy tekintsen önmagára, mint rendkívül értékes humántőkére, még akkor is szükség van a piacon túlmutató értékek figyelembe vételére.

Mindenekelőtt arra a társadalmi szolidaritásra, amely a másik ember javát a saját jól-létünk feltételének tekinti. A majom nem a munkaeszköz kitalálása révén vált emberré, hanem azzal, hogy megosztotta szükségét szenvedő társával a javait. Nem kétséges, hogy ebben az államnak fontos szabályozási feladatai vannak. Például, hogy felismerve az előregedő társadalom kihívásait, megtalálja az adekvát intézményi megoldásokat az élethosszra történő pénzügyi tervezés megvalósításához. (Mit ad Isten, ennek egyik legfontosabb feltétele a *pénz értékstabilitásának* biztosítása – mert ugyan ki takarítana meg másként, hosszú távra? Érdekes egybeesés a neoliberalizmus egyik fontos monetarista alapelveivel! Ami jelzi, hogy a neoliberalizmusban kétségtelenül van pozitív tartalom is).

De az is ugyanolyan fontos, hogy megtaláljuk a modern technika által kiváltott *munkanélküliség* orvoslását, hiszen munka és ebből származó jövedelem nélkül egyelőre elképzelhetetlen az egyéni és a társadalmi méretű gazdálkodás megvalósítása. Munkajövedelemből élünk meg, munkanyugdíjat kapunk. Ugyanakkor, a technológiai haladás sok munkáskezdet tesz fölöslegessé. Meg kell találni e rétegek számára is a megélhetést. Természetesen, a végleges megoldás a kevésbé képzett társadalmi csoportok felemelése, hiszen a szellemi tevékenységnek a jövőben is tág tere nyílik. Ezt a gazdaságpolitikának, s a közcélú menedzsmentnek figyelembe kell vennie! Nem rendelheti alá az egyensúly-teremtés rövid távú szempontjainak a humántőkébe történő beruházások finanszírozását. Hogy ez a szolgáltató társadalomban milyen konkrét formát ölt, és miképpen értethető meg a vasmarkú finanszírozókkal, ma még nem világos. Az bizonyos, hogy a kiút nagy valószínűséggel a szélesebb műveltség, az erősebb kulturális bázis alapján képzelhető el. Ez pedig nem nélkülözheti a közcélú menedzsment részéről olyan gazdaságpolitika előkészítését, amely tartalmazza a tudás-alapú társadalom megvalósítása érdekében megteendő intézkedéseket.

3. Összefoglalás

A neoliberalizmus bevezette és a társadalom alapjává tette a vállalkozó ember fogalmát. Ez mind a vállalati menedzsmentben, mind a közcélú menedzsmentben lényegi változásokat hozott. A neoliberalizmus a globalizmus átfogó ideológiájává vált.

Éppen azáltal, hogy politikamentes technokrata elméletként jelenik meg, általános érvényűvé tette az egyénnek, mint vállalkozónak a központba állítását.

Mikro-szinten a hagyományos utasításon alapuló szervezeti felépítést szerződéses kapcsolatok irányába változtatta. A folyamatos megfelelésre kényszerülő munkavállaló a versenyhelyzetet érzékelve kiszolgáltatottabbá válik, mint a korábbi szakszervezeti védelemben részesülő munkás.

A nemzetközi munkapiacra bekapcsolódó hatalmas szerényigényű munkavállalói tömegek sikerrel leszorítják a fejlett országok munkásainak a bérét is. Az új elmélet az állam újraelosztó tevékenységének a háttérbe szorítását, ám szabályozó szerepének megerősítését hozta magával. Nem gyengült, ellenkezőleg, erősödött az állam szerepe, noha kétségtelenül a pénzpiacok függőségébe kerülve, a nemzetközi pénzpiacok elvárásainak megfelelő gazdaságpolitikát kell, hogy folytasson. Ennek a legfőbb rendeltetése, hogy folyamatosan biztosítsa az eddig túlköltekezett állam adósságait finanszírozó tőke hozamait, adott esetben azon az áron is, hogy a költségvetési kiadások egyéb tételeit csökkenti. S körülbelül ezt nevezik ma good governance-nak, jó kormányzásnak.

Felhasznált irodalom

- Becker G (1993): *Human Capital*. Chicago University Press 3. ed. Chicago.
- Botos J. (1982): *Világpiaci versenyképesség és árforradalom*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Botos K. (1987): *Világméretű pénzügyi egyensúlyhiány*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Dardot, P. – Laval, Ch. (2013): *Globalrezon*. Egy-kettő Kiadó, Budapest.
- Eichengreen, B. – Hausmann, R. (2005): *Other people's money. Debt denomination and financial instability in emerging markets* Chicago University Press, Chicago.
- Galbraith, J. K (1970): *Az új ipari állam*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Galbraith, J. K. (2008): *The Predator State*. Simon & Schuster, Free Press, New York.
- Giddens, A. (1999): *A Harmadik út. A szociáldemokrácia megújulása*. Agóra Marketing Kiadó, Budapest.
- Kocsis É. – Szabó K. (2000): *A posztmodern vállalat*. Oktatási Minisztérium, Budapest.
- Orhangazi, Ö. (2008): *Financialization and the US Economy* Edward Elger Pbl., GB, USA.
- Posner, R. (2009): *The Failure of Capitalism President and Fellows of Harvard College*.
- Rajan, R (2010): *Fault Lines. A Touchstone Book*. London-New York.
- Stiglitz, J. (2003): *The Roaring W W Northon and Comp*. New York, London.